

Н.Ж. Муханова КазНПУ имени Абая, Алматы, Казахстан
e-mail: veritas_777@mail.ru

ЛИНГВОПЕРЕВОДЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ОШИБОК ПЕРЕВОДОВ ПРОИЗВЕДЕНИЯ МАРКА ТВЕНА «ПРИКЛЮЧЕНИЯ ТОМА СОЙЕРА»

Сегодня в мире растет количество художественных произведений, которые публикуются и переводятся на различные языки мира. В связи с этим остро стоит вопрос о корректности произведении переводимые различными переводчиками и о создании системы определения степени адекватности перевода. В статье рассматриваются различные виды ошибок, сделанные казахским и русскими переводчиками при переводе приключенческой повести Марка Твена «Приключения Тома Сойера». Статья ставит цель сделать сравнительно сопоставительный анализ 9 вариантов перевода и оригинального текста для того, чтобы определить основные типы ошибок, что были сделаны переводчиками при переводе данного произведения, а также рассмотреть последствия присутствия данных ошибок в переводе. Данные ошибки, что были сделаны при переводе произведения «Приключения Тома Сойера», не были анализированы ранее и в этом заключается новизна работы. В качестве основного метода выявления ошибок используется метод сравнительно-сопоставительного анализа текста оригинала и перевода. Ценность и практическая значимость данного исследования не вызывает никакого сомнения, как так анализ ошибок сделанных переводчиками позволит переводчикам улучшить качество самого перевода, а также избежать различных переводческих ошибок в последующем. Проанализировав сделанные переводы, можно сказать, что переводчики совершают разнообразные типы ошибок на всех уровнях языка, а также ошибки связанные с культурными различиями языка перевода и оригинала. Автор статьи уделяет особое внимание выявлению искажений смыслового содержания и нарушений эмоциональной составляющей художественного произведения вследствие неадекватного перевода. Результаты данного исследования и рекомендации внесут значительный вклад в развитие эрратологического аспекта переводоведения.

Ключевые слова: эрратология, переводческие ошибки, художественный перевод

Н.Ж. Муханова

Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы, Қазақстан
e-mail: veritas_777@mail.ru

Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» атты оқиғасының аудармаларындағы қателердің лингво – аудармашылық талдауы

Бүгінгі таңда әлемде жарық көріп, әлемнің әртүрлі тілдеріне аударылып келетін көркем шығармалардың саны артып келеді. Осыған орай, әртүрлі аудармашылармен аударылған шығармалардың дұрыстығы мен түпнұсқаға қатысты аударманың сәйкестік дәрежесін анықтау жүйесін құру мәселесі өткір түр. Мақалада Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» оқиғасын аудару кезінде орыс және қазақ аудармашыларымен жіберілген түрлі қателер қарастырылады. Аудармалардың 9 түрлі аударма нұсқаларына мен түпнұсқа мәтініне салыстырмалы талдау жасалынып, аудармашылардың осы шығарманы аударуда жіберген қателердің негізгі түрлері анықталады. Сондай-ақ мақалада аудармашылармен жіберілген қателердің себептерін қарастыру мақсаты қойылған. «Том Сойердің басынан кешкендері» шығармасының аудармаларында жіберілген қателер бұрын талданбаған және бұл жұмыстың жаңалығы болып келеді. Қателерді анықтаудың негізгі әдісі ретінде түпнұсқа мен аударма мәтінін салыстырмалы талдау әдісі қолданылады. Зерттеудің құндылығы мен практикалық маңыздылығы күмән тудырмайды, өйткені аудармада жіберілген қателерді талдау аудармашыларға аударманың сапасын жақсартуға және сонымен қатар болашақта бұл қателерді болдырмауға мүмкіндік береді. Аудармаларға салыстырмалы талдау жасалғаннан кейін, аудармашылар тілдің барлық деңгейінде әртүрлі қателерді жасайды және аударма тілі мен түпнұсқа тілінің арасындағы мәдени айырмашылықтарға байланысты қателерді жібереді деген қорытынды жасауға болады. Мақала авторы адекватсыз аудармадан туындайтын көркем шығарманың мағыналық мазмұнындағы бұрмалануларды мен эмоционалдық құрамдас бөліктердің бұзылуын анықтауға ерекше көңіл бөледі. Осы зерттеудің нәтижелері мен ұсыныстары аударматанудың эрратологиялық аспектісін дамытуға айтарлықтай үлес қосады.

Кілт сөздер: эрратология, аудармашылық қателер, көркем аударма

N.Zh. Mukhanova

KazNPU named after Abai, Almaty, Kazakhstan
e-mail: veritas_777@mail.ru

Linguistic and translational analysis of errors in translations of Mark Twain's novel "The Adventures of Tom Sawyer"

Today, there is a growing number of works of art in the world that are published and translated into various languages of the world. In this regard, the question of the correctness of the work translated by various translators and the creation of a system for determining the degree of adequacy of the translation in relation to the original text is acute. The article deals with various types of mistakes made by Russian translators when translating Mark Twain's novel "The Adventures of Tom Sawyer". The article aims to make a comparative analysis of 9 translations and the original text in order to determine the main types of errors made by translators and to consider the consequences of the presence of these errors in the translation. The novelty of the research is seen in the fact that these errors in the translation of the work "The Adventures of Tom Sawyer" haven't been analyzed earlier. The method of comparative analysis of the original and translation text is used as the main method for detecting errors. The value and practical significance of this study are beyond doubt, as the analysis of mistakes made by translators will allow translators to improve the quality of the translation itself, as well as to avoid these mistakes in the future. After analyzing the translations, we can say that translators made various types of mistakes at all levels of the language and also errors related to cultural differences between the source and target language. The author of the article pays special attention to identifying distortions in the semantic content and violations of the emotional component of the work due to inadequate translation. The results of this study and recommendations will make a significant contribution to the development of the erratological aspect of translation studies.

Key words: erratology, translation errors, literary translation

Кіріспе

Қазіргі кезде көркем аудармалардағы қателер мәселесі ең көп талқыланатын тақырыпқа айналады, себебі әлемде басылып жатқан көптеген кітаптар мен олардың аудармалардың саны жылдан жылға өсуде. Аударма процесіндегі қателер мәселесі тіл білімі мен аударма теориясы саласында шын мәнінде өзекті және маңызды тақырыпқа айналып келе жатыр. Аударма қателері мәселесін тіл мамандары мен аудармашылар көп жылдар бойы талқылап келеді. Көптеген зерттеушілер аударма қатесі ұғымын өз еңбектерінде қарастырады және нәтижесінде аударма қатесін анықтауға бірнеше көзқарас қалыптасты. Біздің түсінігіміз бойынша аударма қатесі ол түпнұсқа мәтіннен болып отыратын кез келген ауытқу. Қате деп әдетте қателік, дәлсіздік, ереженің нормативті, стандартты, дұрыс түрінен ауытқу, талаптарды бұзу, әдейі емес ауытқу деп түсінеміз (Белова, Черехов, 2019: 129). Көптеген авторлар қатені баламалылықтың нормативтік талабынан негізсіз ауытқу деп түсінеді. А.Д.Швейцер қатені аударманың түпнұсқа мағынасынан ауытқу деп есептесе, Р.К. Миньяр-Белоручев аударманың түпнұсқаға сәйкес келмеуінің өлшемі, ал В.Н.Комиссаров қатені оқырманды адастыратын әсердің өлшемі ретінде қарайды (Швейцер, 1988; Миньяр-Белоручев, 1996; Комиссаров, 2001).

Көркем аударма – аударма қызметінің ерекше түрі және оның негізгі міндеті – «аударма тілінде оқырманға көркемдік-эстетикалық әсер ете алатын шығарманы тудыру» (Комиссаров 1980:102). Біздің мақаламыздың объектісі көркем аударма саласында ерекше зерттеу тақырыбына айналған аударма қателері болып табылады. Көркем мәтіннің негізгі қызметін эмоционалды-бейнелі функциясында көреміз. Егер түпнұсқа шығармасының бейнесі және эмоционалдығы оқырманға аударма мәтіні арқылы жеткізіліп беріліп тұрса, осы аударма жақсы аудармалардың қатарына жатқызуға болады. Бірақ кейбір көркем аударма түрлерінде эмоционалды-экспрессивті фонның дұрыс берілмеуіне, стильдік өзгешеліктердің мен контексттің сақталмауына байланысты қателіктер кездеседі және ондай аударма түрін дұрыс деп санауға дәтіміз бармайды. Дәл осы көркем аударма кезінде аудармашылармен жіберілетін қателер осы зерттеу жұмыстың нысаны айналды. Көркем аударма түрі аудармашыдан екі тілді де жақсы білуді ғана емес, сонымен қатар бастапқы тілдің елі туралы тілден тыс білімді талап ететін аударманың ерекше түрі. Осындай білімнің болмауы және басқа мәдениеттің ерекшеліктеріне терең үңіліп қарамау аудармашылардың өрескел қателіктер жіберуіне әкеледі.

Бұл мақаланың мақсаты көркем аудармада аудармашылармен жіберілген қателерді жіктеу

және аудармада осы қателердің салдарын қарастыру. Әдетте, көркем аударманың сапалық деңгейін аударманың оқырмандар арасында тудыруы мүмкін эстетикалық әсермен ғана емес, жіберілген қателердің саны мен сипатымен де анықтауға болады. Жоғары сапаны қажет ететін көркем аударма түрі үшін ең дұрысы ешқандай қателер істемеу. А.А. Кирюшкина айтуынша «көркем шығармаларды аудару кезінде мағынаның айтарлықтай бұрмалануы да, аударма тілінің нормаларының бұзылуы да болмауы қажет, бірақ іс жүзінде бұл жиі кездеседі. Әсіресе аудармашы көркемдік-эстетикалық әсерді күшейту үшін түпнұсқаға деген аударма жақындығын құрбан етуге мәжбүр. Дегенмен, бұл жолды ұстанған аудармашы еркін аударма түпнұсқадан тым алыс ауытқыған сызықты кесіп өту қаупіне ұшырайды» (Кирюшкина, 2020:230). Дегенмен, көркем аударма тәжірибесінде қателіктер орын алатыны анық. Түпнұсқа мен аударма мәтіннің талапқа сай келмеуінің басты себебі – «аудармашының авторлық мәтінді жетілдіруге ұмтылуы» деген пікірді біздің ғалымдарымыз да білдіреді. (Dildabekova, Amalbekova, Turginbayeva, 2019: 14). Қателіктердің себебі қандай болса да, көркем аудармада кез келген қателіктердің жіберілуі автор жасаған көркем шығарманың бүкіл бейнесінің бұрмалануына әкеледі.

Аудармадағы қателерді зерттеудің бүгінгі таңда әдебиеттанушылар үшін ғана емес, күнделікті көркем шығармаларды аударатын аудармашылар үшін де белгілі бір практикалық маңызға ие. Көркем аударма – «ұлттық, мәдени және уақыттық шарттылықтың жоғары дәрежесімен сипатталатындықтан» осы аударма түрімен айналысу әрқашан қиын (Лим, 2017: 267). Әдеби шығармалардың авторлары қашанда өз шығармаларында бейнеленетін басқа өмір салты, дәстүрі, өзгеше сананың өкілдері ғана емес, сонымен бірге адамзат өміріндегі белгілі бір кезеңнің өкілдері деуге болады. Н.Г. Валееваның айтуынша әдебиет «этникалық топтың тарихи-әлеуметтік және психологиялық ерекшеліктерін, оның дәстүрлерінің, көзқарастарының, құндылықтарының, институттарының, мінез-құлқының, тұрмыс-тіршілігінің, бір сөзбен айтқанда қоғамның болмысы мен санасының жан-жақтылығын қамтитын халықтың материалдық және рухани жетістіктерінің жиынтығы» (Валеева, 2005: 102). И.А. Манкевич басқа халықтың мәдениеті пен өмір салтын білуде ерекше рөл атқаратын «көркем әдебиетті мәдени ақпарат көзі ретінде» қарастырады (Манкевич, 2007: 17).

Бұл жағдайда екі немесе одан да көп мәдениеттер арасындағы делдал ретінде аудар-

машының рөлі ерекше және өте маңызды. Аудармашы мәдениеттердің бір-бірін түсінуіне «көмектеседі» және «әртүрлі мәдениет өкілдері арасындағы дәнекер» рөлін атқарады. (Раздобрева, 2021:266). Осыған байланысты, аудармадағы әдейі немесе байқаусызда жіберілетін қателердің өзіндік теріс салдары бар. Демек, аудармада мұндай дәлсіздіктерге жол бере отырып, аудармашы көркем шығармада автор суреттеген шындықты бұрмалай алады. Әдеби шығармағы шындықтың бұрыс көрсетілуі, оқынманның әдеби шығарманы дұрыс түсінуіне кедергі келтіреді. Түпнұсқа шығарманың тілін білмейтін өзге мәдениет өкілдері бұрмаланып кеткен шындықпен танысқанда, басқа мәдениеттер туралы қате тұжырым жасайды және ол өз кезекте басқа мәдениеттер туралы бұрмаланған түсініктерге әкелуі мүмкін. Бұл мәлімдеме осы мақалада жасалған зерттеудің маңыздылығын айқындайды.

Материал и методтар

Мақаланың негізгі мақсаты – ғалымдар жасаған қателердің әртүрлі классификацияларын қарастыру және Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» оқиғасын ағылшын тілінен қазақ, орыс тіліне аудару кезінде аудармашылармен жіберілген негізгі қателерді салыстырмалы талдау арқылы анықтау. Қатені біз әдетте дәлсіздік, ереженің нормативті, стандартты, дұрыс түрінен ауытқу, талаптарды бұзу, әдейі емес ауытқу деп түсінеміз. Көптеген авторлар қатені түпнұсқа мәтіннен негізсіз ауытқу деп анықтайды.

Қателердің түрін анықтаудың негізгі әдісі ретінде салыстырмалы талдау әдісі қолданылады. Түпнұсқа мен аударма мәтіндерін зерттеудің салыстырмалы әдісі мәтіндердің «жалпы ғана емес, сонымен бірге ерекше» белгілерін анықтау үшін қолданылады (Макарова, Богачева, 2017:309). Салыстырмалы әдіс – қателердің негізгі түрлерін анықтау және оларды жіктеу мақсатында эрратология ғылымында қолданылатын бірден-бір әдістің түрі. Әртүрлі қателердің классификациясы қателердің түрін анықтауға, сонымен қатар аудармашылар қателердің қандай түрлерін жиі жіберетінін білуге мүмкіндік береді. Ғалымдар қателерді жіктеу үшін әртүрлі классификацияларды ұсынады және аударма саласында қателердің бірыңғай және бекітілген классификациясы жоқ екенін атап өткен жөн. Аударматануда қазір орыс және шетел лингвистері Горбовский Н.К. (2004), Латышев Л.К. (2008) Норд (1992), Пим (2003), Штейнбахом Х. Р. (1981), Комиссаров В.Н.

(2000), Шевнин, А.Б. (2008), Сдобников, В.В. (2007), Бузаджи Д.М., Гусев В.В., Ланчиков В.К., Псурцев Д.В., И.И.Убина (2009) ұсынған қателердің әртүрлі классификациялары бар. Біріншіден, қателерді талдауға неғұрлым қолайлы классификацияны таңдау үшін біз осы мақалада әртүрлі ғалымдар ұсынған қателер классификацияларын қарастыруды қажет деп санадық. Қателік талдау аудармашыға аудармада қандай қателік жібергенін көрсету үшін жасалынбайды. Біз О. Фадлоэли және Ф. Юсуфтің «қателерді талдау жақсарту құралы ретінде пайдаланылады» деген пікірімен келісеміз (Fadloeli, O., Yusuf, F., 2018: 244). Бұл зерттеуде қателерді талдау аударма мәтіннің сапасын арттыруға мүмкіндік беретін құрал ретінде қарастырған жөн.

Зерттеудің негізгі материалдары ретінде Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» шығармасы және осы жұмыстың 8 орыс және 1 қазақ тіліндегі аудармалары таңдалған. Ағылшын тілінен орыс тіліне тікелей аудармаларды Воскресенская С. (1896), Николаева М. (1876), Энгельгардт М. (1911), Чуковский К. (1958), Дарузес Н. (1977), Ильин С. (2011), Родин И. (2014), Журавская З. (2021) және орыс тілінен (Чуковский К.) қазақ тіліне тікелей емес аударманы Оңғарсынова Ф (2021) жасаған. «Том Сойердің басынан кешкендері» (1876) Марк Твеннің алғашқы романы еді және Американың Миссури штатындағы шағын Сент-Питерсберг қаласында тұратын баланың шытырман оқиғалары туралы баяндайды. Миссуридегі автордың туған қаласы Ганнибал Санкт-Петербургтің прототипі болып табылады. Жазушының балалық шағындағы өз естеліктері шығарма оқиғаларында көрініс тауып, кітапқа негіз болған. Бастапқыда автор өз жұмысын ересек оқырмандарға арнағанымен, кітап жасөспірімдер арасында танымал бола бастады. Кітап басылған кезде шығарма соншалықты танымал болмады, бірақ біраз уақыттан кейін Марк Твеннің көзі тірісінде оқиға автордың барлық шығармаларының ішінде ең танымал бестселлеріне айналды. “American Publishing Company” баспасы кітаптың алғашқы жарық көрген жылында 24 000-нан астам кітап даналарын сатты (Stoneley, 2007: 6). Том Сойер туралы барлығы бес оқиға жазылған және олардың ішінде екеуі аяғына дейін бітпеген: «Adventures of Huckleberry Finn (1884)», «Tom Sawyer Abroad (1894)», «Tom Sawyer, Detective (1896)», «Huck and Tom Among the Indians and Tom Sawyer’s Conspiracy». «Schoolhouse Hill».

Марк Твеннің ең әйгілі шығармаларының бірі «Том Сойердің басынан кешкендері» кара-

пайым американдық бала Том Сойердің балалық шағы туралы баяндайды. Кітаптың басты кейіпкері Том анасы қайтыс болғаннан кейін тәтесі Поллимен және оның баласымен бірге шағын қалада тұрады. Томды тәрбиелейтін отбасы айтарлықтай жақсы. Бала үнемі тоқ, киініп, сабаққа үнемі барады. Дегенмен, кішкентай еркенің бақытты болуы үшін бұл жеткіліксіз еді, себебі Том өмірде шытырман оқиғалардың болғанын аңсайды. Том Сойердің жақын досы Хаклберри (Хак) Финн үйсіз маскүнемнің ұлы болатын. Қала тұрғындары балаларына Хакпен ойнауға тыйым салады. Үлкендердің ойынша Хак балаларын дұрыс емес нәрселерге үйрете алған, өйткені ол мектепке бармай, бос бөшкеде ұйықтап, түтікше шегетін. Хактің қоғамға жат көрінген қылықтары Том үшін оғаш көрінбейтін. Томға Хак досының еркін өмірі әр бір жас ер бала аңсайтын, тек кітаптарда баяндалатын романтикалық өмірдің көрінісі секілді болған.

Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» шығармасы балалық шақ туралы лирикалық оқиға. Бұл кітап прозадағы американдық ауызекі тілдің ерекшеліктерін көрсетеді. Жазушы тілді өзіне тән жеңілдігімен, еркіндігімен пайдаланады. Тіл қарапайымдылығымен, баяндаудың туралығымен, сөйлеудің сөздік топтарының ырғағын және сөйлеу дауысының интонациясын сақтаумен ерекшеленеді. Жазушы шығармашылығында халықтық фольклор мен автор заманындағы американдық әдебиетінің дәстүрлі элементтері органикалық түрде тоғысқан. Марк Твен американдық қоғамның ерекше белгілерін көрсететін өзіндік стильді құрушылардың бірі. Кең көркем ойлау жүйесіне ие бола отырып, ол американдық мәдениет үшін үлкен маңызы бар туындыларын жасаған.

Әдебиетті шолу

Қазіргі тіл білімі мен аударматануда біріңғай аударма қателердің типологиясы жоқ. Бұл мақала бөлімінде аударма қателерінің бар классификациялары талқыланады және аударма қателердің негізгі түрлері көрсетіледі. Барлық талқыланған классификацияларды ескере отырып, біз қателерді талдауға ынғайлы болатын классификацияны талдауға тырысамыз.

I. Тілдік жағынан қателердің жіктелуі.

Қателердің келесі классификациясын Х.Р. Штейнбах (1981) және М.А. Куниловская жасаған. Олар қателерді келесідей бөлуді ұсынады:

- орфографиялық;

- грамматикалық: морфологиялық және синтаксистік (қате сөзжасам немесе қате сөйлем құрылымы);

- лексикалық (сөздің негізгі немесе контекстік мағынасын дұрыс қолданбау, сонымен қатар аударма тілінің үйлесімділік нормаларының бұзылуы) (Steinbach, 1981: 249-259).

II. Қателерді жалған ақпарат беру дәрежесіне қарай жіктеу.

В.Н. Комиссаров аудармашылық қателерді түпнұсқа мәтіннің мазмұнынан ауытқу дәрежесіне қарай төрт түрге бөледі:

- бірінші тип қателері кезінде түпнұсқа мазмұнының өрескел бұрмалануы байқалады;

- екінші тип қателері мағынаның дұрыс емес берілуіне әкеледі (мағынаның толық емес бұрмалануы);

- қателердің үшінші типі аударманың стильдік сапасын төмендетеді;

- қателердің төртіншісі типі аударма тілінің міндетті нормаларын бұзады, бірақ соған қарамастан баламалылық талабын қанағаттандырады (Комиссаров, 2000: 136)

Л.К. Латышев қателерді аударма эквиваленттігінің бұзылу дәрежесіне қарай жіктейді:

1. Бұрмаланулар – аударма мазмұнының түпнұсқадан субъективті шартты ауытқуы. Соның салдарынан аударма тілінің әсер ететін әлеуеті алғашқы тілдің әсер ететін әлеуетіне сәйкес келмейді (хабарлама тақырыбына қатысты хабар алушыны адастырады, сәйкес емес түсінік береді);

2. Дәлсіздіктер – адастыратын әсердің азырақ дәрежесімен сипатталатын түпнұсқаның мазмұнынан ауытқулар; хабарламаның егжей-тегжейлерін хабар алушыға қате хабарлайды; түпнұсқаның мазмұнын толығымен бұрмаламайтын, бірақ нақтылауды қажет ететін ақпаратты себепсіз қалдыру немесе қосу;

3. Көмескіліктер – аудармадағы функционалдық-мағыналық кемшілік. Бастапқы мәтінде жеткілікті анық айтылған мәлімдеменің мағынасын бүркемелеу және көбінесе синтаксистік құрылымдардың “қорытылмауынан” туындайды. Бұл қате сөз немесе сөз тіркесінің құрылымын сәтсіз таңдаумен немесе аударма техникасын дұрыс пайдаланбаумен немесе қолданбаумен байланысты болуы мүмкін.

4. Нормативтік-тілдік және нормативтік-сөйлеу қателері қабылдауды және қарым-қатынасты қиындатады. Нормативтік және лингвистикалық қателерге морфологиялық қателер, көсемшелерді және жалғауларды қолданудағы қателер, функционалдық және стильдік бұзушылықтар жатады. Узуалды қателер ең жиі кездеседі және

сөйлеу нормаларын сақтамауда көрінеді. Мысалы, мұндай қателерге тіл иесі үшін жат көрінетін сөз тіркестерді қолдану, жат шындықты берудің дәстүрлі тәсілін сақтамау немесе шындық атауларын бір мәдени-тарихи дәстүрден екіншісіне ауыстыру жатады.

5. Стилистикалық қателерге мәтіннің жалпы стилистикалық реңкіне сәйкес келмейтін тілдік бірліктердің мотивациясыз қолданылуы жатады (Латышев, 1981: 236).

III Қателерді аударманың қай кезеңдерінде пайда болуына қарай жіктеу

Н.К.Гарбовский мен А.Б.Шевнин қателерді қателердің аударманың қай кезеңінде пайда болуына байланысты жіктейді. Сонымен, Н.К. Гарбовский: «Қателер бағдар бірлігін құрайтын белгілердің мағынасын дұрыс түсінбеуден де, аударма бірлігін құрастыру үшін аударма тілдегі белгілерді қате таңдаудан да туындауы мүмкін». Логикалық-семантикалық құрылым деңгейлерінің құрылымдық типологиясына мына деңгейлер кіреді: 1. Қарапайым ұғым 2. Күрделі ұғым. 3. Пайымдаулар. 4 Пәндік жағдай туралы түсініктер. Гарбовский бойынша қателердің жіктелуі:

1. Белгі – ұғым. Бірінші деңгейдегі қателіктерге тілдік бірліктердің нақты дұрыс ұғымдардың орнына дұрыс емес ұғымдар беруі кіреді. Осы типті қателер аудармашы реалияларға, диалектизмдерге, сонымен қатар көп мағыналы сөздерге тап болған кезде болады.

2. Белгі – күрделі ұғым. Бұл қателер жеке сөздердің емес, сөз тіркестерінің мағынасын дұрыс емес берген кезде болады.

3. Белгі – пайымдаулар. Үшінші деңгейдегі қателер тұтас пайымдаулар мен күрделі логикалық конструкциялардың мағынасымен байланысты. Олар айтылымның синтаксистік ұйымдасуына жеткіліксіз көңіл бөлуден туындайды. Мағынаның бұрмалануы айтылымның синтаксистік құрылымын да, оны құрайтын кейбір сөздерді де кешенді түсінбеу нәтижесінде туындайды.

4. Пәндік жағдаятты түсінудегі қателер аудармашының автор сипаттаған өмірлік сфераға қатысты қажетті танымдық тәжірибесінің болмауынан туындайды. Аудармашы өзінің осы типтегі жағдаяттар туралы түсінігін түпнұсқа мәтіннің мазмұнынан шығаратын түсініктермен салыстырады. Аудармашының танымдық тәжірибесі түпнұсқа автордың тәжірибесінен аз болса, аудармада қатенің үш түрі болуы мүмкін: қалдырып кетулер (аудармашылық лакуналар), түпнұсқа мәтінінің мағынасын түсінбей аудару және жағдайдың дұрыс емес сипатталуы.

5. Мағыналар жүйесін қайта білдіру кезеңіндегі аударма қателерді Н.Қ. Гарбовский егжей-тегжейлі жіктемеген және оған стилистикалық қателерді қосуға болады. (Гарбовский, 2007: 514–536; Шевнин 2008: 209–214)

А.Б. Шевнин қателердің келесі классификациясын ұсынады

1. Импрессивті қателер (агонимдер) (қабылдау қателері)

2. Экспрессивті қателер (паранормалар) және олар мына тип қателерді қамтиды: (қайта білдіру қателері)

2.1. Көп мағыналы сөздің бірнеше мәндердің ішінен мәнді дұрыс таңдамау;

2.2. Реалиялардың дұрыс берілмеуі (атопондар);

2.3. Ақпаратты қате түсіріп тастау;

2.4. Аудармадағы сөздердің ретін дұрыс емес беру;

2.5. Аударма тілі сөздердің үйлесімділік нормаларын бұзу;

2.6. Узуалды бұзушылықтар, яғни аударылған мәтіннің жанрлық және стильдік ерекшеліктеріне сәйкес келмеу. Бұны Н.Г. Гарбовский жеке түрдегі қателерге жатқызады (Шевнин 2008: 209–214)

IV. Мәтіннің прагматикасын ескере отырып, қателерді жіктеу.

В.В.Сдобников коммуникативті-функционалдық көзқарасты ұстанады және түпнұсқа мәтіннің өзін аударма бірлігі ретінде қарастырады. Аудармашының міндеті – түпнұсқа авторының коммуникативті ниетін білдіру және аударманы түпнұсқа авторы салған шығармадағы әсерге барынша жақын ету. Сонымен, ғалым атап өткендей, аудармадағы сәйкессіздік мәселесін шешкенде мәтіннің коммуникативті мақсатын ескеру қажет. Сонымен қатар, менталитеттің, мәдениеттің ерекшеліктерін, фондық білім көлемін, түпнұсқа мен аударма мәтінін оқитындардың қабылдау ерекшеліктерін есте ұстаған жөн. Осыған сүйене отырып, В.В. Сдобников қателердің келесі түрлерін анықтайды:

1. Жеке сөйлем деңгейінде анықталатын түпнұсқаның мазмұнына сәйкессіздік;

2. Аударылатын тілдің нормасы мен узусын сақтамау;

3. Түпнұсқа авторының коммуникативті ниетіне байланысты сәйкессіздіктер (Сдобников, 2007: 47 – 58).

V. Қисындылық принципі бойынша қателерді жіктеу.

Д.М.Бузаджи ұсынған қателер классификациясының принципі қисындылық болып табылады. Ол «мағыналы мәтін екі түрлі логикалық

байланыстармен құралады: сөйлеу шығармасы ретінде мәтін бөліктері арасындағы және мәтінде сипатталған жағдаят элементтері арасындағы байланыстар» деп тұжырымдайды. Қисындылықтың бірінші түрі ұғымдық қисындылық, ал екінші түрі пәндік қисындылық деп аталады. Бұл қисындылықтың түрлеріне келесі анықтама береді. Пәндік қисындылық мәтіндегі тіл бірліктерінің мағыналық байланыстары пен қатынастарының шындықтағы заттар мен құбылыстардың байланыстары мен қатынастарына сәйкес келуін айтамыз. Ұғымдық қисындылық – логикалық ойлау құрылымының және оның логикалық дамуының тіл мен сөйлеу элементтерінің семантикалық байланыстарындағы көрінісі.

1. Пәндік қисындылықты бұзатын қателер аудармашының өз мәтінінің мағынасын түпнұсқада сипатталған шындықпен салыстыруды қаламауы немесе қабілетсіздігі салдарынан туындайды.

1.1. Жалпы логикалық бұзушылықтар – оқырманның жалпы әлем туралы бастапқы біліміне қарсы келетін қателер;

1.2. Арнайы логикалық бұзушылықтар – осы мәтінде сипатталған пәндік жағдайдың логикасына қарсы қателер;

1.3. Жеке логикалық бұзушылықтар – мәтіннің белгілі бір сегментінде логиканың бұзылуы.

2. Екінші типтегі қателер, яғни ұғымдық қисындылықтың бұзылуы аудармашы өзі таңдаған тілдік құралдардың берілген аударма тапсырмасын шешуге қаншалықты қолайлы екендігі немесе аударманың тіл тұрғысынан қаншалықты логикаға сәйкес келетіні жайлы ойланбаған кезде пайда болады. Ұғымдық қисындылықтың бұзылуының ең бір жақсы мысалы ретінде түпнұсқа мәтіндегі сөз тәртібінің әсерінен болатын өзекті мүшелеу құрылымының бұрмалануы болады. Ұғымдық қисындылықтың көптеген бұзушылықтары сөздің жақын ортасын ескермей, сөзді қате немесе сәтсіз қолдануда көрінеді. Ұғымдық қисындылықтың әдеттегі қателері екі тілдің синтаксистік құрылымдарындағы айырмашылықтарды есепке алмаумен байланысты (Тетерлева, 2009: 68)

Бұл қателер классификациясы қателерді пайда болу кезеңіне қарай екі топқа бөлетін К.Гарбовский мен А.Б.Шевниннің классификациясына сәйкес келеді. Сондай-ақ қате ақпаратты беретін (айқын) және қате ақпараттандырмайтын (лингвистикалық) деген екі түрлі қателерді ажыратқан Л.К.Латышев классификациясына ұқсайды. Пәндік қисындылықтың қателері түсіну сатысында орын алады, ал ұғымдық

қисындылықтың қателері адресатқа қате ақпарат бергенде білдіру сатысында туындайды және олар түсінуді қиындатады.

V. Тілдің әртүрлі деңгейлеріндегі қателердің классификациясы

Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков пен Д.В. Псурцев «Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок» атты еңбегінде келесі қате түрлерін көрсетеді:

1. Мәтіннің денотаттық мазмұнына байланысты қателер (лексика-лексикограмматикалық деңгейлердегі түсіріп кетулер, толықтырулар, алмастырулар);

2. Түпнұсқаның стильдік сипаттамаларын беруден байланысты қателер (нормативтік немесе узуалды сөз тәртібінен ауытқу, аударма мәтіні прагматикасының бұзылуына әкелетін логикалық және синтаксистік байланысты дұрыс таңдамау);

3. Коннотацияны беруге байланысты қателер (авторлық баға мен авторлық стильді берудегі қателер);

4. Нормативтік және узуалды қателер (жалқы есімдерді аударудағы қателер, стильдік қателер, графикалық буквализм, рәсімдеу ережелерін сақтамау) (Бузаджи, Гусев, Ланчиков, Псурцев, Убина, 2009: 120)

Норд қателердің үш түрін анықтайды:

1. Прагматикалық қателер (аудару тапсырысымен алынған нұсқауларды орындамау, мәтіннің негізгі мақсатын бұзу).

2. Мәдени (аударма тілі мәдениетінің стильдік нормаларын сақтамау).

3. Тілдік қателер (лексика, грамматика, орфография және пунктуация ережелерін бұзу) (Nord, 2005:189)

Көптеген шетел зерттеушілері (Норд) аудармаларды бағалау барысында аударма тілінің лексикалық және синтаксистік нормаларынан ауытқуларды ескермеу керектігін алға тартады. Яғни, ғалымдар аудармашылық және тілдік қателерді атап көрсетеді. Тілдік қателер шет тілін нашар білумен, ана тілін жеткіліксіз білумен байланысты және олар атап айтқанда, лексикалық және грамматикалық қателерді қамтиды. Олардың пікірінше, тілді меңгеру аударманы бастамас бұрын меңгерілетін білімнің бірі. (Бузаджи, Гусев, Ланчиков, Псурцев, Убина, 2009: 118).

П.Ньюмарк (1988) «A textbook of translation» атты еңбегінде қателерді референттік және лингвистикалық деп екіге бөледі. Автордың бөлген қателері келесіде көрсетілген:

Референттік қателер сөзбен емес, фактілермен, нақты әлеммен байланысты. Референттік қателер «көркем әдебиетте» қазіргі немесе тарихтағы

шынайы дүниені қате бейнелегенде ғана пайда болады. Олар аудармашының білімсіздігін немесе аудармашы «көшіріп алған» автордың білімсіздігін көрсетеді.

Лингвистикалық қателер аудармашының шет тілін білмеуін көрсетеді: олар грамматикалық немесе лексикалық, соның ішінде сөздер, сөз тіркестер мен идиомалар болуы мүмкін. (Newmark, 1988: 189)

Сонымен, лингвист ғалымдардың көпшілігі мазмұндық қателерді де, нормативтік-лингвистикалық, нормативті-узуалды қателерді де ажыратады деген қорытындыға келуге болады. Сонымен қатар, бірқатар авторлар прагматикалық қателерді атап көрсетеді. Басқалары классификацияларында тілдік және мәдени қателерді бөледі. Логика принципі бойынша қателерді жіктейтін Д.М. Бузаджи классификациясын атап кету керек.

Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» шығарма аудармаларындағы қателерді талдау үшін біз Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев, И.И. Убина «Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок» (2009) кітабында сипатталған аударма қателерінің ең толық классификациясын таңдадық. Бұл классификация аударманың сапасын бағалау үшін қолайлы және аудармашылар жіберген әртүрлі қателерді анықтауға көмектеседі.

Нәтижелер мен тақылау

Марк Твен және оның шығармалары американдық мәдениетте және жалпы әлемде танымал. Жазушының 19 ғасырға тиесілі жұмыстары бүгінгі күнге дейін жаңашыл болып келеді және балалар мен ересектер арасында өзектілігін жоғалтпайды. Марк Твен мәңгі бейнелер құрған және соның арқасында ол басқа әзілқой жазушылардың көпшілігінен ерекшеленіп көзге түседі. «Том Сойердің басынан кешкендері» оқиғасы әлемнің әртүрлі тілдеріне аударылған, сондықтан барлық жастағы сыншылар, оқырмандардың назары мен зерттеудің объектісі болып қала береді. Сонымен қатар, бұл әдеби шығарманы орыс тіліне С.Воскресенская (1896), М. Николаева (1903), М. Энгельгардт (1912), К. Чуковский (1929), Н. Дарус (1949) С.Ильин (2011), И. Родин (2014) З. Журавская (2021), ал қазақ тіліне Оңғарсынова Ф. (2021) аударған болатын.

Шығарма аудармалары орыс және қазақ кәсіби аудармашылармен жүргізілгенімен, жан-жақты салыстырмалы талдау аудармашылардың бұл шығарманы белгілі бір дәрежеде қате аударғанын

көрсетті. Біріншіден, мұндай дәлсіздіктің бірден бір себебін түпнұсқа мәтіннің тілі аудармашылардың ана тілі еместілігінде көруге болады. Аударманың дұрыс болуының негізгі критерийі – аудармашының мәтінді дұрыс түсіне білуі. Аудармашылардың түпнұсқа мәтінін ана тіліндегі мәтін ретінде түсінбеуіне байланысты және белгілі бір мәдениетке қатысты нақты сөз тіркестерінің, ұғымдардың дұрыс бермеуіне байланысты түрлі қателер жасайды. Екіншіден, аудармашылардың қызметіндегі немқұрайлылықты аудармашылардың аударманы қысқа мерзімде аяқтауымен түсіндіруге болады. Аудармашылар мәтіндерді тапсырыс берушілер белгілеген қатаң мерзімде аударатын және кейбір жағдайларда мерзімдерді өзгерту мүмкін емес. Сондықтан, көркем аудармада аудармашылардың жіберетінін қателіктерді зерттеу аударманың жоғары сапасына қол жеткізу үшін және болашақта қателерді алдын алу үшін жүргізіледі және тақырыптың өзектілігі осымен түсіндіріледі.

Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» оқиғасының аударма қателерін талдау үшін Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев, И.И. Убина «Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок» (2009) кітабында сипатталған аударма қателерінің ең толық классификациясын қолдануға жөн көрдік. Бұл классификация аударманың сапасын бағалау үшін қолайлы және аудармашылар жіберген әртүрлі қателерді анықтауға көмектеседі. Авторлар аударма қателерінің келесі төрт тобын ажыратты:

1. Мәтіннің денотаттық мазмұнына байланысты қателер (лексика-лексикограмматикалық деңгейлердегі түсіріп кетулер, толықтырулар, алмастырулар);

2. Түпнұсқаның стильдік сипаттамаларын берумен байланысты қателер (нормативтік немесе узуалды сөз тәртібінен ауытқу, аударма прагматикасының бұзылуына әкелетін логикалық және синтаксистік байланысты дұрыс таңдамау);

3. Коннотацияны беруге байланысты қателер (авторлық баға мен авторлық стильді берудегі қателер);

4. Нормативтік және узуалды қателер (жалқы есімдерді аударудағы қателер, стильдік қателер, графикалық буквализм, рәсімдеу ережелерін сақтамау) (Бузаджи, Гусев, Ланчиков, Псурцев, Убина, 2009: 120).

Басқа ғалымдар өз классификацияларда Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев, И.И. Убина ұсынған түпнұсқаның денотативті мазмұнының бұрмалануымен бай-

ланысты және түпнұсқаның денотативті мазмұнының дәл берілмеуімен байланысты қателер түрлерін ұсынбайды және осыны ескере кеткен жөн. Аудармашылар жіберген қателердің бірнеше мысалдарын Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев, В.К. Ланчиков, Д.В. Псурцев, И.И. Убина классификациясы арқылы қарастырайық.

1. Денотативті мазмұнға байланысты қателер.

1.1 Аудармада түпнұсқаның денотативті мазмұнының бұрмалануы. Бұл категориядағы қателердің маңызы зор. Олар аудармашының түпнұсқа тілін жеткіліксіз меңгергендігін, сонымен қатар пән саласын білмегендігін айғақтайды. Бұл жерде шетел ғалымдары жасаған қазіргі аударма модельдерінде пәндік саланы білу негізгі аударма құзіреттілігі есептелетінін айтпай кетуге болмайды. Мұндай қателердің мысалдары ретінде лексикалық және лексикограмматикалық деңгейлердегі себепсіз қалдырып кетулер, қосулар, ауыстырулар болуы мүмкін.

Мысал № 1. Қалдырып кетулер

Бастапқы сөйлем: “I dare you to step over that, and I’ll lick you till you can’t stand up. Anybody that’ll take a dare will steal sheep.” (Twain, 2007: 16)

Аударма сөйлемі: Перейди только сюда, и я тебя так отколочу, что ты не отличишь своего отца от старой колокольни! (Николаева, 1876: 10).

Бұл сөйлемде сөз тіркесі түсіріліп тасталынған. «To steal sheep» сөз тіркесі адамның қой ұрлау үшін өте үлкен тәуекелге барғанын білдіреді. Бұл сөз тіркесі қой ұрлағаны үшін ұрыларды дарға асқаны жайлы ескі жазаны меңзейді. Бастапқы сөз тіркесі ағылшын тілінің келесі сөз тіркесінен «I might as well be hanged for a sheep as a lamb», яғни «Мені қой және кішкентай қозы үшін дарға аса алды» шыққанын болжауға болады. Коллинс сөздігі бойынша, ерте кезде ірі қойды ұрлағаны үшін, тіпті кішкентай қозыны ұрлағаны үшін де ұры дарға асылуы мүмкін еді (Collins COBUILD Idioms Dictionary, 3rd ed.. S.v. “I might as well be hanged for a sheep as a lamb.”). Кез келген мөлшердегі малды/қойды ұрлау қылмысы өзгеріссіз дарға асу арқылы жазаланды. Аудармашы мұнда бұл сөз тіркесті қалдырып кеткен және сөйлемнің өзіндік стильдік бояуы жоғалып қалған.

Мысал № 2. Қосулар

Бастапқы сөйлем: «Barley-corn, barley-corn, injun-meal shorts, Spunk-water, spunk-water swaller these warts» (Twain, 2007: 47).

Аударма сөйлемі: «Свѣтитъ мѣсяць, плачетъ филинь. Чудесная вода, сними съ меня бородавки» (Николаева, 1876: 44).

Бұл өленді аударғанда аудармашы түпнұсқа мәтініне мүлдем қатысы жоқ мәліметтерді қос-

қан. Түпнұсқа мәтіннің элементтері аударылған мәтіннің элементтеріне сәйкес келмейді, сондықтан аударма мағыналық жағынан баламалы емес. Қосымшаның себебін біз анық білмейміз, бірақ аудармашы өлеңді эстетикалық тұрғыда әдемі жеткізу үшін мәлімет қосқан деп болжауға болады.

Мысал №3. Ауыстырулар.

Бастапқы сөйлем: «Why, that's awful. How did he know she was a-witching him?» (Twain, 2007: 48)

Аударма сөйлемі: «Страсть какая! А почему же он узнал, что она на него порчу напускает?» (Дарузес, 1949:21)

Бастапқы сөйлемдегі қыстырма сөз тіркесі «that's awful» орыс тіліндегі «Страсть какая!» сөз тіркесімен ауыстырылды. Ауыстыру негізінен орыс тілді аудиторияға түпнұсқа сөйлемі аударма тілінде табиғи естілу үшін жасалды. Бұл түпнұсқа мәтіннің сөз тіркесін аудармашы орыс тілді оқырман үшін әдейі өзгертті деп санаймыз.

1. 2. Түпнұсқаның денотативті мазмұнын дұрыс жеткізбеуге байланысты қателер.

Бұл қателер аудармада мәтіннің денотативті мазмұнын дұрыс бермеу жағдайларын қамтиды. Әлбетте, мұндай қателер мағынаның айтарлықтай бұрмалануына әкелмейді, бірақ мәтінді түсіну мен қабылдауға кедергі келтіреді. Осы типті қателердің мәтін прагматикасына әсерін атап өткен жөн.

Мысал №4:

Бастапқы сөйлем: «I'll give you a white alley!» (Twain, 2007: 19)

Аударма сөйлем: «я подарю тебе кусок резины в придачу?». (Николаева, 1876: 12)

Шыныдан жасалған шарик ойыны бүкіл Американың балалары ойнаған және қазір де ойнайтын ұлттық ойындардың бірі. «A white alley» бұл шыныдан жасалған шариктермен ойнаған кезде қолданылатын шарик түрі. Бұл шарик түрі басқа шарларды шеңберден шығару үшін қолданылатын үлкен атуға арналған шарик. Аудармашы шарикті бұл атауын «резеңке бөлігімен» ауыстырған және «a white alley» деген сөз тіркесін дұрыс түсінбеген деуге болады. Шарикті резеңкеге ауыстыру бұрын балалар ойнаған ойын туралы түсінік бермейді. Аудармашының мәтіндегі талқыланып жатқан ақпаратқа қатысты экстралингвистикалық білімінің жоқтығы осындай қателікті тудырды деп болжаймыз.

Мысал № 5: Бастапқы сөйлем: «Devils don't slosh around much of a Sunday, I don't reckon» (Twain, 2007: 29)

Аударма сөйлемдері:

«По воскресеньям-то, я думаю, чертям не разгуляться». (Энгельгардт, 1911: 29).

«а развѣ ты не знаешь, что по воскресеньямъ черти боятся показываться на землю?» (Николаева, 1876: 45)

«Не думаю, чтобы чертям можно было вездешляться по воскресеньям». (Дарузес, 1946: 21).

«Я что-то не слыхивал, чтобы чертям вольно было слоняться на земле в воскресные дни» (Журавская, 2021: 38).

«Не думаю, чтобы чертям можно было шляться где попало по воскресеньям» (Родин, 2014: 17).

Бұл мысалда «a Sunday» сөзі қате берілген. Ағылшын грамматикасының сөздігіне сәйкес, «a» және «an» артиклдері нақты емес немесе жалпыланған адамды немесе затты анықтау үшін қолданылады. Сөйлеуші біреуге немесе белгілі бір нәрсеге сілтеме жасамайды немесе осы адам немесе зат сөйлеушіге арнайы белгілі болмауы мүмкін (Herring, 2016: 575). «A Sunday» кез келген нақты емес жексенбіні білдіреді. Бұл мысалда аудармашылар апта атауын по воскресеньям /жексенбі күндерінде деп жалпылап көпшелеп аударып тұрғанын көреміз. Бұл қате мағынаның айтарлықтай бұрмалануына әкелмейді.

2. Түпнұсқаның стильдік сипаттамасын беруге байланысты қателер.

Қателердің екінші түрі түпнұсқаның стильдік бояуын берумен байланысты. Бұл санаттағы қателерге әсіресе көркем мәтінде жол берілмеуі тиіс. Мұндай қателердің мысалдары ретінде нормативтік немесе узуалды ережелерден ауытқу, аударма мәтінінің прагматикасына әсер ететін логикалық-синтаксистік байланысты қате таңдау, түпнұсқа мәтіннің функционалды- стильдік және жанрлық ерекшеліктерін берудегі қателер болуы мүмкін.

Мысал №6: Түпнұсқа мәтіннің функционалды- стильдік және жанрлық ерекшеліктерін берудегі қателер

Бастапқы сөйлем: Aunt –antie. «I couldn't meow that night, becuz auntie was watching me, but I'll meow this time». (Twain, 2007: 49)

Аударма сөйлемдері: «тетка» (Чуковский 1958: 21), «тетя» (Энгельгардт 1911: 29), «тетя» (Николаева, 1876: 46), «тетя» (Воскресенская, 1896: 40), «тетя» (Дарузес, 1949: 21), «тетя» (Журавская 2021: 38).

Мысал №7:

Бастапқы сөйлем: «Say, Hucky, when you going to try the cat?» (Twain, 2007: 29)

Аударма сөйлем: «— Слушай, Гек» (Ильин, 2011: 24), «—Слушай-ка, Гек» (Чуковский 1858:20), «Гек?» (Энгельгардт, 1911:29), «—А когда-же, Гек?» (Николаева, 1876:49), «—Слушай, Гек?» (Воскресенская, 1896: 40), «— Слушай, Гек» (Дарузес, 1977: 21), «—Слушай-ка, Гек?» (Журав-

ская, 2021: 20), «– Слушай, Гек» (Родин, 2014: 17), «–Айтшы, Гек». (Оңғарсынова, 2021: 20).

Бұл мысалдарда белгілі бір стилистикалық реңкі бар бейресми атаулар аударылмаған. Бейресми атаулар әдетте адамдардың арасындағы бір жақын достық немесе туыстық қатынастарды білдіреді. Нұсқа бұл Нұсқа-тан шыққан бейресми ат. Auntie бұл aunt сөзінен шыққан бейресми сипаттағы сөз. Бұл қате аударма мәтінінің прагматикасына кері әсер етеді және түпнұсқаның стилистикалық бояуының дұрыс берілмегендігімен байланысты.

3. Коннотацияны тасымалдауға байланысты қателер

Қателердің үшінші тобына авторлық бағаны беруге байланысты қателер түрі кіреді. Осы типті қателерге түпнұсқа экспрессиясының әлсіреуіне немесе күшеюіне байланысты қателер, авторлық баға мен авторлық стильді берудегі қателер (бейтараптандыру және мотивациясыз күшейту) жатады.

Мысал №8: Түпнұсқа экспрессиясының әлсіреуі (бейтараптандыру)

Бастапқы сөйлем: « I wouldn't give a dern for spunk-water !» (Twain, 2007: 46).

Аударма сөйлемі: «Ничего она не стоит, твоя гнилая вода.» (Журавская, 2021:37), «Это нисколько не помогает». (Николаева, 1876: 43), «Ничего она не стоит, твоя гнилая вода!» (Чуковский, 1958:19).

Бұл мысалда аудармашылар түпнұсқа мәтінінің дәрежелі экспрессиялық күші бар сөз тіркесті бейтарап сөздерді қолдана отырып аударған және олардың өрескел қателіктерін осында көреміз. Бастапқы сөйлемді айтатын кейіпкердің бейнесін көшеде тұрған және еркін өмір салтын ұстанған бала ретінде суреттей аламыз. Шығарманы оқу барысында біз осы бала кейіпкердің жиі сөйлеуде дәрежелі сөздерді, эвфемизмдерді қолданатынын байқаймыз. Автор бұл бала кейіпкердің әкесін баласы туралы қам жемейтін мазкүнем ретінде бейнелеген, сондықтан да бала өз күнін өзі көріп, ойына келген барлық іс-қылқтарды жасайды және неше түрлі сөздерді айтады. Аудармашылар бұл эвфемизмді бейтарап сөздер арқылы аударғандықтан, кейіпкердің бейнесінің қандай екенін жалпы көрсете алмады.

4. Нормативтік және узуалды қателер (жалқы есімдерді аударудағы қателер, стильдік қателер, графикалық буквализм, рәсімдеу ережелерін сақтамау).

Мысал №9: Жалқы есімдерді аударудағы қателер

Бастапқы сөйлем: «To-night. I reckon they'll come after old Hoss Williams to-night» (Twain, 2007: 48)

Аударма сөйлем С. А вот нынче ночью и пойду. Я так понимаю, черти сегодня за старым «Конягой» Уильямсом придут (Ильин, 2011:21).

Бұл сөйлемде түпнұсқада берілген адамның жалқы есімі дұрыс емес аударылғанын көреміз. Аудармашы Ильин С. «Hoss» адам фамилиясын Хосс деп аударудың орнына «Конягой» деп аударған. Хосс - адамның тегі. Бұл адамның аты-жөндері транслитерация немесе транскрипция арқылы аударылуы тиіс.

Мысал №10: Стильдік қателер

Бастапқы сөйлем “her resolution became adamantine in its firmness.” (Twain, 2007:17)

Аударма сөйлем: «и бесповоротно решила засадить его в субботу, за самую тяжелую работу» (Николаева, 1876:11), «она утвердилась непоколебимо в своем решении». (Воскресенская, 1896:9), «решимость окрепла окончательно» (Родин, 2014:6), «...алмас қанжардай сұққылады» (Оңғарсынова, 2021:17).

Берілген сөйлемде шығарма авторы метафора деген стильдік құралды қолданып тұр. Метафора ұқсастық критерий негізінде сөздер мен сөз тіркестерінің ауыспалы мағынада қолданылуын айтамыз (Ахманова, 2004: 231). Мұндағы сөйлемде адамның тұрақты шешімінің күйі адаманд деген көне алмазға ұқсайтын тас қаттылығымен сипатталады. Яғни адам шешімінің тұрақтылығы мен тас қаттылығының сипаты қаттылық негізінде бір-бірімен ұқсастырылып стилистикалық құралды тудырады. М. Николаева, С. Воскресенская, И. Родин бұл стилистикалық құралды аудармаларында мүлдем көрсетпей түсіріп тастады. Ал Оңғарсынова Ф. қазақ тіліндегі аудармада стилистикалық құралды өзгертіп, өз бетінше авторға сәйкес келмейтін тілдік құралдармен аударған. Осы қателіктер автор шығармасындағы бейнелердің бұрмалануына әкеледі және ол өз кезекте автордың жеке шығармада құрған жазушы стилін жояды.

Қорытынды

Марк Твеннің «Том Сойердің басынан кешкендері» әңгімесінің аудармаларына салыстырмалы талдау жасаған кезде Д.М. Бузаджи, В.В. Гусев пен В.К. Ланчиков классификациясында көрсетілген қателердің барлық түрлері табылған деген қорытынды жасауға болады. Бірнеше мысалдарды қарастырудың нәтижесінде түпнұсқа (мәтін мазмұны) семантикасының бұрмалануына, аударма тілі нормаларының және қолданысының бұзылуына, бастапқы мәтіннің функционалдық-стильдік немесе жанрлық

ерекшеліктерін берудегі бұзушылықтарға қатысты елеулі қателер анықталды. Бірақ бұл қателіктерге әкелетін себептер анық емес. Біздің ойымызша, осы қателер аудармашы автор мәтінін «жақсартуға тырысуынан» немесе басқа мәдениет туралы экстралингвистикалық білімнің болмауынан туындайды деген болжам жасауға болады (Dildabekova, Amalbekova, Turginbayeva, 2019: 14). Талдауымызды қорытындылай келе, аударманың негізгі нормалары мен ережелеріне немқұрайлы қарау аудармадағы бастапқы мәтін мазмұнының түсініксіздігіне және аударманың сәйкессіздігіне әкелді. Көркем мәтіннің аудармасын толық көлемде адекватты беру мүмкін емес және осыған байланысты аудармашы аудармада болмашы қателіктерді жібереді. Бірақ сонымен бірге олар автор суреттеген дүниенің жалпы мағынасы мен суретін бұзбауы керек. Сондай-ақ, қателер оқырманға дәл түпнұсқа

мәтіндегідей эмоционалды және көркемдік әсер беруіне кедергі болмау керек.

Сонымен, қате ұғымын, лингвист ғалымдардың аударма қателерінің классификацияларын қарастыра келе және осы көркем мәтіндегі қателерді саралай келе, аударма қателігі құбылысын зерттеу терең және көпқырлы талдауды қажет етеді деген қорытындыға келдік. Зерттеуге тұрарлық аспектілердің бірі – қателердің себептерін анықтау, содан кейін сәтті аударма шешімдерін қателерден ажырату қажеттілігі. Тағы бір маңызды мәселе, шығарманың қазақ тіліне орыс тілі арқылы аударылуына байланысты аударылатын мәтіннің сапасы мен дәлдігіне тікелей емес аударманың әсерін зерттеу болып келеді. Тікелей және тікелей емес аударылған мәтіндердің сапасын анықтаудың бірден бір тиімді жолы аудармалардағы қателерге талдау жасап, қателердің математикалық статистикасын беруінде жатыр.

Әдебиеттер

- Collins COBUILD Idioms Dictionary, 3rd ed.. S.v. «I might as well be hanged for a sheep as a lamb.» Retrieved March 24 2022 from <https://idioms.thefreedictionary.com/I+might+as+well+be+hanged+for+a+sheep+as+a+lamb>
- Dildabekova, A.K., Amalbekova, M.B., Turginbayeva, L.V. (2019) Types of translation errors in a literary text (based on A. Nurpeisov's blood and sweat trilogy). SKASE Journal of Translation and Interpretation, 12 (2), 2–16. http://www.skase.sk/Volumes/JTI17/pdf_doc/01.pdf
- Fadloeli, O. and Yusuf, F. (2018) Utilizing Error Analysis in Teaching Practice: Is It Meaningful? In Proceedings of the 1st Bandung English Language Teaching International Conference (BELTIC) (pp. 243-249). Indonesia. DOI:10.5220/0008216402430249
- Komissarov, V. N. General theory of translation: problems of translation studies in the coverage of foreign scientists. – Moscow: CheRo, 2000. – 184 с.
- Mark Twain. (2007) The Adventures of Tom Sawyer, edited with an introduction and notes by Peter Stoneley. NY: Oxford University Press.
- Mark Twain. (2007) The adventures of Tom Sawyer (Oxford world's classics), edited with an introduction and notes by Peter Stoneley. New York: Oxford University Press Inc. <https://drive.google.com/file/d/1vlda-0YFDpOztw8zP8KEIk1ZNC1nc6gA/view?usp=sharing>
- Newmark P. (1988) A textbook of translation. New York: Prentice-Hall International.
- Nord C. (2005) Text Analysis in Translation: Theory, Methodology, and Didactic Application of a Model for Translation-Oriented Text Analysis (2nd ed). Editions Rodopi.
- Peter Herring.(2016) Complete English Grammar Rules. USA: Farlex International.
- Steinbach H.R. (1981). On the classification of errors in translation papers with some consideration of interference phenomena. In Papers and studies in contrastive linguistics Poznan, 13, 249 – 259. http://ifa.amu.edu.pl/psicl/files/13/16_Steinbach.pdf
- Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. Изд. 2-е, стереотипное. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 576 с.
- Белова Е.В. Черенков А.Г. К вопросу об адекватности перевода технической литературы средствами сервисов онлайн перевода. – Казань: Изд-во Казанский Издательский Дом, 2019. №4, –129 с.
- Валеева Н. Г. К вопросу о поликультурной компетенции. // Журнал Вестник РУДН. Москва: РУДН , 2005, – №1, – С. 101-108.
- Гарбовский Н.К. Теория перевода: Учебник. 2-е изд. – М.: Изд-во МГУ, 2007, – 544 с.
- Кирюшкина А. А. О переводческих ошибках в художественном тексте (на материале перевода романа У. Голдинга «Повелитель Мух» // Актуальные вопросы современной лингвистики [Электронный ресурс] : материалы VII региональной научно-практической конференции (с международным участием) «Иностранные языки в межкультурном пространстве: методы исследования и технологии обучения» : факультет романо-германских языков МГОУ / отв. ред. М. Н. Левченко. / – Москва: ИИУ МГОУ, 2020. – С. 229-234.
- Комиссаров В. Н. Лингвистика перевода. – Москва: Международные отношения, 1980.
- Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. – Москва, 2001. – 424 с.
- Латышев, Л.К. Курс перевода. Москва: Международные отношения, 1981. – 247с.

- Лим В. Н. Переводческие трудности перевода художественного текста с корейского языка на русский язык. – Хабаровск: Электр. научное издание «Ученые заметки ТОГУ», 2017, – Том 8, – № 1(2), – С. 266-274.
- Макарова М.Д. Богачева А.В. Сравнительно-сопоставительный метод при изучении способов выражения предметно-количественного значения на уроках РКИ. // Мир науки, культуры, образования, 2017. – № 1 (62). – С. 308 – 309.
- Манкевич И. А. Литературно-художественное наследие как источник культурологической информации // Обсерватория культуры. – Москва: Издательство «Пашков Дом», 2007. – № 5. – С.17–19.
- Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода. – Москва: Московский лицей, 1996. – 208 с.
- Новый взгляд на классификацию переводческих ошибок / Бузаджи Д.М., Гусев В.В., Ланчиков В.К., Псурцев Д.В., Убина И.И. (отв. ред.). – Москва: ВЦП, 2009. – 350 с.
- Раздобрева К Г Роль переводчика в межкультурной коммуникации. // – Иркутск: ФГБОУ ВО «Байкальский государственный университет», 2021. – Том 3. – № 3. – С. 261-267.
- Сдобников, В.В. Переводческие несоответствия: коммуникативно-функциональный подход / В.В. Сдобников// Язык, коммуникация и социальная среда. Выпуск 5. – Воронеж: ВГУ, 2007. – С.47 – 58.
- Твен М. Похождения Тома Соуэра. [Перевод С. И. Воскресенской]. – С.-Петербург: Типография бр. Пантелъевых. Вереяская. 16, 1896. – 195 с. https://docs.google.com/document/d/10q2iYdM48hI0a8ITokZhlXkQ_Mo7269r/edit?usp=sharing&oid=117825013730977421744&rtopf=true&sd=true
- Твен М. Похождения Тома Сойера. Том Сойер за границей. [Перевод с английского М. А. Энгельгардта]. – СПб: П. П. Сойкин, 1911. – 140 с. <https://docs.google.com/document/d/1tVnxbYx9T3YraavIAemy81hBXY4jrb6C/edit?usp=sharing&oid=117825013730977421744&rtopf=true&sd=true>
- Твен М. Приключения Тома Сойера [Перевод с английского И. Родина]. –М.: Директ Медиа. 2014. – 67 с.
- Твен М. Приключения Тома Сойера и Гекльберри Финна. [Перевод с английского Н.Журавская] – Санкт-Петербург: СЗКЭО, 2021. – 480 с.
- Твен М. Приключения Тома Сойера. [Перевод с английского К. Чуковского]. – Москва: Государственное издательство детской литературы Министерства Просвещения РСФСР, 1958, – 208 с.
- Твен М. Приключения Тома Сойера. [Перевод с английского С. Ильина]. – Нью-Йорк: Издательство: Издательский Дом Ридерз Дайджест. 2011. – 114 с.
- Твен М. Приключения Тома Сойера. [Перевод с английского. Н. Дарузес],–Москва: ХудЛит, 1977.–100 с.
- Твен М. Приключения Тома Сойера. Перевод с английского М. Николаевой. – Санкт-Петербург: Издание Поставщиковъ Его Императорскаго Величества Товарищества Вольфъ. 1876. – 220 с.
- Тетерлева Е. В., Попова Ю. К. Типы переводческих ошибок // Проблемы романо-германской филологии, педагогики и методики преподавания иностранных языков, Издательство: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования, Пермский государственный гуманитарно-педагогический университет, 2009, – С. 64-71
- Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика. – Москва: Наука, 1988. – 415 с.
- Шевнин А.Б. Переводческая эрратология: новый взгляд на описание концептуальной и языковой картины мира / А.Б. Шевнин // Теория и практика перевода и профессиональной подготовки переводчиков: устный перевод, 2008. – С. 209–214.– 167 с.

References

- Ahmanova O. S. (2004) Slovar' lingvisticheskikh terminov [Dictionary of linguistic terms]. Izd. 2-e, stereotipnoe. M.: Editorial URSS, 2004. p. 576. (in Russian).
- Belova E.V. Cherenkov A.G. (2019) K voprosu ob adekvatnosti perevoda tehniczeskoj literatury sredstvami servisov onlajn perevoda [To the question of the adequacy of the translation of technical literature by means of online translation services], Publisher Izd-vo Kazanskij Izdatel'skij Dom., №4, p. 129. (in Russian).
- Buzadzi D.M., Gusev V.V., Lanchikov V.K., Psurcev D.V., Uбина I.I (2009) [A new look at the classification of translation errors] Novyj vzgljad na klassifikaciju perevodcheskikh oshibok. Moscow: VCP, 2009. p. 350. (in Russian)
- Garbovskij N.K. (2007) Teorija perevoda [Translation theory]: Uchebnik. 2-e izd. Moscow: Izd-vo MGU, 2007, p. 544. (in Russian).
- Kirjushkina A. A (2020) O perevodcheskikh oshibkah v hudozhestvennom tekste (na materiale perevoda romana U. Goldinga «Povelitel' Muh» [On translation errors in a literary text (based on the translation of W. Golding's novel "Lord of the Flies"). Topical issues of modern linguistics [Electronic resource]: Materials of the VII regional scientific and practical conference (with international participation) «Foreign languages in intercultural space: Research methods and teaching technologies», Moscow: Faculty of Romano-Germanic Languages of Moscow State University, 2020. C. 229-234. (in Russian).
- Komissarov V. N. (1980). Lingvistika perevoda [Translation linguistics]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, p. 167. (in Russian).
- Komissarov V. N. (2001) Sovremennoe perevodovedenie [Modern Translation Studies] Moscow., p. 424 (in Russian).
- Latyshev, L.K. (1981) Kurs perevoda [Translation course]. Moscow: Mezhdunarodnye otnosheniya, 1981. p. 247. (in Russian).
- Lim V. N. (2017) Perevodcheskie trudnosti perevoda hudozhestvennogo teksta s korejskogo jazyka na russkij jazyk. [Translational difficulties in translating a literary text from Korean into Russian]. Habarovsk: Jelekt. nauchnoe izdanie «Uchenye zametki TOGU», 2017, Tom 8, № 1(2), pp. 266-274. (in Russian)
- Makarova M.D. Bogacheva A.V. (2017) Comparative-comparative method in the study of ways of expressing subject-quantitative meaning in the lessons of Russian as a foreign language. World of science, culture, education, 2017. No. 1 (62). pp. 308 - 309. (in Russian)

- Mankevich I. A. (2007) Literaturno-hudozhestvennoe nasledie kak istochnik kul'turologicheskoj informacii [Literary and artistic heritage as a source of cultural information]. Observatorija kul'tury. Moscow: Izdatel'stvo «Pashkov Dom», 2007. № 5. pp.17–19. (in Russian)
- Min'jar-Beloručev R. K. (1996) Teorija i metody perevoda [Теория и методы перевода.]. Moscow: Moskovskij licej, 1996. p. 208 (in Russian)
- Razdobreeva K G (2021) Rol' perevodchika v mezhkul'turnoj kommunikacii. [The role of an interpreter in intercultural communication] Irkursk: FGBOU VO «Bajkal'skij gosudarstvennyj universitet», 2021. Tom 3. № 3. p. 261-267. (in Russian)
- Sdobnikov, V.V. (2007) Translation inconsistencies: a communicative-functional approach [Translation inconsistencies: a communicative-functional approach] Language, communication and social environment. Issue 5. Voronezh: VGU, 2007. p. 47 - 58. (in Russian)
- Shevnin A.B. (2008) Perevodčeskaja jerratologija: novyj vzgljad na opisanie konceptual'noj i jazykovoj kartiny mira [Translation erratology: a new look at the description of the conceptual and linguistic picture of the world] Teorija i praktika perevoda i professional'noj podgotovki perevodčikov: ustnyj perevod, 2008. p. 209–214. (in Russian)
- Shvejcer A. D. (1988) Perevod i lingvistika [Translation and linguistics]. Moscow: Nauka, 1988. p. 415. (in Russian)
- Teterleva E.V., Popova Yu. K. (2009) Types of translation errors. Problems of Romano-Germanic philology, pedagogy and methods of teaching foreign languages, Publisher: Federal State Budgetary Educational Institution of Higher Education, Perm State Humanitarian and Pedagogical University, 2009, p. 64-71 (in Russian)
- Twain M. (1911) Pohozhdenija Toma Sojera. Tom Sojer za granicej [The Adventures of Tom Sawyer] Translation from English by M. A. Jengel'gardt. SPb: P. P. Sojkin, 1911. p.140 (in Russian)
- Twain M. (1876) Priključenija Toma Sojera [The Adventures of Tom Sawyer]. Translation from English by M. Nikolaeva. Saint-Petersburg: Izdanie Postavshhikov Ego Imperatorskago Velichestva Tovarishhestva Vol'f. 1876. p. 220. (in Russian)
- Twain M. (1896) Pohozhdenija Toma Soujera. [The Adventures of Tom Sawyer]. Translation from English by S. I. Voskresenskaya]. Saint.-Peterburg: Tipografija br. Pantel'čevyh. Verejskaja. 16, 1896. p. 195 c. (in Russian)
- Twain M. (1958) Priključenija Toma Sojera. [The Adventures of Tom Sawyer]. Translation from English by K. Chukovsky]. Moscow: Gosudarstvennoe izdatel'stvo detskoj literatury Ministerstva Prosveshhenija RSFSR, 1958, p. 208. (in Russian)
- Twain M. (1977) Priključenija Toma Sojera [The Adventures of Tom Sawyer]. Translation from English by N. Daruzes, Moscow: HudLit, 1977. p.100. (in Russian)
- Twain M. (2011) Priključenija Toma Sojera. [The Adventures of Tom Sawyer] Translation from English by S. Il'ina. New-York: Dom Reader's Digest. 2011. p. 114. (in Russian)
- Twain M. (2014) Priključenija Toma Sojera . [The Adventures of Tom Sawyer] Translation from English by I. Rodina. M.: Direkt Media. 2014, p. 67. (in Russian)
- Twain M. (2021) Priključenija Toma Sojera i Gekl'berri Finna. [The Adventures of Tom Sawyer and Huckleberry Finn]. Translation from English by N.Zhuravskaja. Saint-Peterburg: SZKJeO, 2021. p. 480. (in Russian)
- Valeeva N. G. (2005) K voprosu o polikul'turnoj kompetencii [To the question of multicultural competence]. Journal Vestnik RUDN. Moskva: RUDN , 2005, №1, pp. 101-108. (in Russian)